

Boek van de maand

Dik Verkuil bespreekt:

Lambert J. Giebels, *Beel. Van Vazal tot Onderkoning* (Den Haag, SDU 1996) 650 blz., geïllustreerd.

Katholieke politici gelden in Nederland als onbetrouwbaar, constateert Lambert Giebels in zijn biografie van Beel.

Volgens Giebels is hun slechte naam te wijten aan de dominante protestants-liberale cultuur in ons land. Daarin werd vanouds geleerd dat je op moest passen met katholieken, want die kenden de biecht waarmee ze hun geweten ontlastten. Bovendien werden ze ervan verdacht dat ze hun loyaliteit aan de paus zwaarder lieten wegen dan die aan het vaderland.

Die verklaring lijkt me slechts ten dele juist. De katholieke leiders hebben hun slechte reputatie ook aan zichzelf te wijten. Zo leidde de wijze waarop zij tussen 1945 en 1994 gebruik maakten van hun sleutelrol in de Nederlandse politiek telkens weer tot irritatie. Zij ruilden kennelijk naar willekeur de ene coalitiepartner in voor de andere en gebruikten de mogelijkheid tot politiek overspel door de ene concessie na de andere van hun coalitiegenoten af te dwingen. Onverteerbaar was ook dat hun bedoelingen steeds duister bleven. Niet toevallig stonden de belangrijkste katholieke politici van de jaren veertig en vijftig, Romme en Beel, bekend als sfinxen. Romme verborg zijn ware intenties achter een stroom van onnavolgbare orakeltaal. Beel achter een consequent en onverstoort stilzwijgen.

Willekeur

Giebels' reconstructie van Beels optreden tijdens kabinetsformaties bevestigt ongewild het onsympathieke beeld van zijn hoofdpersoon.

Beel was van 1945 tot 1973 bij vrijwel alle kabinetsformaties betrokken, vanaf 1959 zelfs stevast in een beslissende rol. Pas tijdens de vorming van het kabinet-Den Uyl verloor hij zijn greep op het formatieproces en moest hij zich neerleggen bij een ongewenste uit-

komst. Giebels stelt teleurgesteld vast dat het optreden van 'de onderkoning' minder getuigde van staatsmanwijsheid dan van willekeur. Bij de keuze tussen de VVD en de PvdA die hij telkens weer moest maken, liet Beel zich niet of nauwelijks leiden door de verkiezingsuitslag of door zijn visie op het gewenste regeringsbeleid. Zo was kennelijk zijn enige motief om in 1959 de VVD in het kabinet te halen, zijn aversie tegen PvdA-leider Burger.

Toen hij in 1963 wederom een hardnekkige voorkeur voor de VVD toonde, ontbrak hiervoor zelfs iedere redelijke verklaring. De PvdA had Burger op een zijspoor gezet en deed tijdens de formatie de ene concessie na de andere, terwijl juist de VVD zich weinig conciliant opstelde. Beel baseerde zich naar eigen zeggen op de verkiezingsuitslag, maar aangezien de PvdA en de VVD naar verhouding evenveel hadden verloren, was dat een onzinnig argument. Misschien speelde mee dat de samenwerking met de liberalen de KVP electoraal voordeel had opgeleverd, maar Giebels heeft kennelijk geen aanwijzing gevonden dat dit motief bij Beel meespeelde.

In elk geval ruilden Beel en zijn KVP twee jaar later zonder tussentijdse verkiezingen de liberalen alsnog in voor de socialisten. De aanleiding, de verdeeldheid over het omroepbestel, was nogal arbitrair. Natuurlijk kon de KVP hierover makkelijker zaken doen met de eveneens met de publieke omroep verbonden PvdA, maar we moeten de verknochtheid van de KVP aan het publieke bestel zeker niet overdrijven. De liefde tussen

kleio

nummer 6/96
pagina's 28 en 29

de KRO en de KVP was in die tijd aanzienlijk bekoeld. Afgezien daarvan is het onverklaarbaar waarom nauwelijks is geprobeerd het met de VVD eens te worden. Beide partijen hadden op zijn minst kunnen afspreken de omroepkwestie nog een paar jaar in de ijskast te zetten.

Even willekeurig als met partijen, schoof Beel met personen. Zo blijft het een raadsel waarom in 1959 De Quay minister-president moest worden. De nadelen leken groter dan de voordelen: De Quay had geen ervaring in de Haagse politiek en was als voormalig voorman van de Nederlandse Unie omstreng.

Het lijkt wel zeker dat De Quays premierschap Beels idee was. Al een maand voor de verkiezingen begon hij de Brabantse commissaris van de koningin, die zelf absoluut geen zin had, onder druk te zetten. De Quay probeerde er onderuit te komen en wees Beel op zes katholieken die minstens even goed gekwalificeerd waren als hij, maar het baatte niets. Van Beel moest en zou hij premier worden.

Sfinx

Giebels heeft zich bij de beschrijving van Beels rol bij de kabinetsformaties vooral gebaseerd op diens formatiedagboeken. Eigenlijk vallen die nogal tegen. Ze tonen vooral Beels meest opvallende eigenschap: zijn zwijgzaamheid. Ze verraden geen persoonlijke emoties en motieven.

Die zwijgzaamheid maakt dat Giebels in zijn

biografie vaak moet uitgaan van veronderstellingen. Voortdurend gebruikt hij frases als "we nemen aan dat Beel", "het moet voor Beel", "het lijkt ons dat Beel", enzovoort.

Over Beels jeugd is helemaal weinig bekend. We mogen echter wel met aannemen dat Beel een serieuze jongen was en dat zijn vader, die directeur van het slachthuis in Roermond was, een drankprobleem had. Giebels veronderstelt dat dit laatste Beel in hoge mate gevormd heeft.

"Het lijkt ons niet ondenkbaar dat in een gezin waar de kinderen zo'n ernst uitstraalden als in het gezin Beel, de kinderen zich scharen rond de kwetsbare moeder en dat zij het gezinsleven uit een gevoel van schaamte afschermden van de buitenwereld - Moeten we hier wellicht het begin zoeken van de geslotenheid die Beel later als staatsman de bijnaam 'sfinx' zou geven?"

Workaholic

Beel begon na zijn gymnasiumtijd een carrière als gemeenteambtenaar, die hij na enkele jaren ging combineren met een studie rechten aan de universiteit van Nijmegen. Aan het studentenleven heeft hij geen deel gehad. Ook na zijn studie bleef hij een *workaholic*, mede om zijn ongelukkige huwelijk te ontvluchten. Voor de oorlog bracht hij het tot hoofd van de afdeling Sociale Zaken van de gemeente Eindhoven.

Toen Eindhoven in 1942 een NSB-burgemeester kreeg, nam Beel ontslag. Giebels

ziet dit als een irrationele stap, omdat bijna alle Nederlandse ambtenaren bleven zitten en Beel een uiterst voorzichtig man was. Hij veronderstelt dat Beel het gevoel had dat hij was vastgelopen en zijn leven een nieuwe wending wilde geven.

Inderdaad werd zijn ontslag een beslissend keerpunt. Anders dan Henk Termeeer schrijft zijn er volgens Giebels geen aanwijzingen dat Beel in het verzet is gegaan. Niettemin beschouwden de voormalige illegalen hem op grond van zijn ontslagname na de bevrijding van Eindhoven direct als een der hunnen.

Dankzij zijn juridische en bestuurlijke kennis kwam hij in hun kringen snel bovendrijven. Hij werd de auteur van het roemruchte Eindhovens Adres, dat een pleidooi bevatte voor een nieuwe politieke ordening van Nederland. Als adviseur van het Militair Gezag schreef hij bovendien een nota over de hulp aan oorlogsslachtoffers in het bevrijde Zuiden.

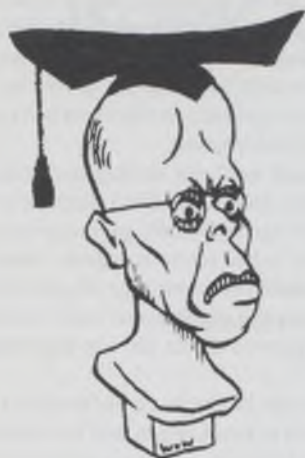
Vermoedelijk is om die twee redenen koningin Wilhelmina op hem geattendeerd. Beel werd uitgenodigd op 10 januari 1945 in Londen te komen kennismaken. Het klikte direct. Wilhelmina, prinses Juliana en Beel hebben die middag en avond urenlang zitten praten. In de daaropvolgende weken werd het contact verdiept en op 24 februari nam minister-president Gerbrandy Beel - ongetwijfeld onder druk van Wilhelmina - in zijn oorlogskabinet op als minister van Binnenlandse Zaken.

Vernieuwer

Wilhelmina werd aangesproken door het feit dat Beel er vernieuwingsgezinde ideeën op nahield, die overeenkwamen met de hare. Giebels bestrijdt de mening van Jan Bank, Henk Termeeer en anderen dat deze ideeën een anti-democratische strekking hadden. Beels critici baseren zich vooral op het Eindhovens Adres. Daarin adviseerde Beel om ter voorkoming van de terugkeer van de vooroorlogse partijverhoudingen voorlopig geen verkiezingen te houden. Ook stelde hij voor de dagelijkse besturen ruimere bevoegdheden te geven ten koste van de vertegenwoordigende lichamen. De vertegenwoordigende lichamen wilde hij samenstellen "uit personen, die de mogelijkheid en noodzakelijkheid eener sterkere nationale binding op Christelijken grondslag erkennen en die den opbouw van het organisch leven in onze samenleving en de aanpassing van Staats- en Rechtsleven aan de verdere eischen van de nieuwe tijd voorstaan".

Afscheid op Schiphol van Beel en Jonkman op 7 mei 1947.

Giebels erkent dat deze denkbelden niet passen in een participatie-democratie waarin de burger zelf wil meedenken en meebeslissen. Maar hij acht ze beslist niet onvermijgbaar met een delegatie-democratie, waarin de burger de beslissingen graag overlaat aan de gekozen bestuurders. Giebels gaat echter wat te makkelijk voorbij aan de vraag hoe Beel zich die delegatie voorstelde. Als minister van Binnenlandse Zaken besloot Beel in 1945 de voor de oorlog gekozen leden van de gemeenteraden niet te laten terugkeren. In plaats daarvan moesten de burgemeesters samen met door hen aan te wijzen vertrouwensmannen tijdelijke raden samenstellen. Die moesten bestaan uit leden die *"geacht kunnen worden het vertrouwen van de bevolking behouden of verkregen te hebben"*. Bovendien dienden *"de voornaamste maatschappelijke en geestelijke stromingen der gemeente"* naar evenredigheid vertegenwoordigd te zijn. Voor de politieke partijen hoefde geen plaats ingeruimd te worden.

Giebels heeft in Beels archief het bewijs gevonden dat een dergelijke regeling hem ook voor de Tweede Kamer voor ogen stond.

Nu ging het om tijdelijke regelingen, maar hoe tijdelijk? Het lijkt me heel wel mogelijk dat het van Beel ook permanente regelingen hadden mogen worden. Dat stemt tenminste overeen met de eisen die volgens het Eindhovens Adres aan volksvertegenwoordigers gesteld moesten worden. Giebels merkt hierover vergoelijkend op dat de opvattingen van Beel in brede kring gedeeld werden. Zelfs liberalen en socialisten verwachtten dat volksvertegenwoordigers de christelijke grondslag van de natie aanvaardden. En ook bij hen heerste wantrouwen tegen de vooroorlogse partijen. Dat mag dan wel zo zijn, maar dat maakt die opvattingen niet minder bedenkelijk. Juist het feit dat ze door velen gedeeld werden, had ze tot een gevaar voor de democratie kunnen maken.

Gelukkig werd na de bevrijding al spoedig weinig meer van de vernieuwingsideeën vernomen. Ook Beel leverde, nadat hij onder invloed van koningin Wilhelmina nog even wat tegengestribeld had, zijn bijdrage aan de terugkeer tot de normale democratische procedures.

Al in juli 1945 besloot hij dat de oude Tweede Kamer moest terugkeren en dat het parlement al zijn bevoegdheden zou terugkrijgen. De eerste verkiezingen volgden binnen een jaar.

Wim en Louis

Beel, die in het kabinet Drees-Schermerhorn minister van Binnenlandse Zaken was gebleven, werd na de verkiezingen van 1946 aangewezen als kabinetsformateur. Samen met Drees had hij vijf dagen na de verkiezingen al de basis voor de rooms-rode coalitie gelegd. Tijdens een gezamenlijke autorit van Den Haag naar Apeldoorn, waar zij de koningin van advies moesten dienen, werden ze het snel eens over het te voeren beleid. Beiden waren ervan overtuigd dat het door hen gewenste vooruitstrevende sociaal-economische beleid een kabinet van PvdA en KVP noodzakelijk maakte.

Het grootste deel van de autorit besteedden de twee nuchtere pragmatici aan de uitschakeling van de bevlogen leiders uit elkaars kamp. Drees maakte duidelijk dat Romme als premier onacceptabel was voor de PvdA, terwijl Beel Drees ervan doordrong dat Schermerhorn slecht lag bij de KVP.

Waar Beel en Drees een uitstekende verstandhouding kregen - als enige ministers in hun kabinetten tutoyeerden 'Wim' en 'Louis' elkaar - konden Beel en Schermerhorn enerzijds en Drees en Romme anderzijds beslist niet met elkaar overweg. Niettemin schoof de PvdA later in de formatie Schermerhorn naar voren voor Buitenlandse Zaken. Tijdens zijn sollicitatiegesprek met Beel verwoordde Schermerhorn de kloof tussen hen blijkens Beels aantekeningen als volgt: *"Het grote verschil tusschen hem en mij was z.i. dat hij de hele wereld had doorgereisd en dat hij zijn blik dientengevolge meer op het internationale aspect had gericht, terwijl mijn visie meer typisch gericht zou zijn op het binnenland"*.

Dat was inderdaad de kern van de zaak. Het kabinet-Beel en de latere kabinetten-Drees, waarin Beel minister van Binnenlandse Zaken en vice-premier was, zouden gekenmerkt worden door een wat benepen visie op de internationale politiek. Het waren de kabinetten van de wethouder en de gemeentesecretaris van Nederland. Hen ging het primair om de ordening van Nederland.

De kabinetten-Drees en Beel hebben de verdienste gehad dat zij een duurzaam evenwicht hebben geschapen tussen markteconomie en sociale rechtvaardigheid. In de internationale politiek waren beiden heel wat minder thuis. De coalitie heeft mede daardoor in de Indonesische kwestie een zware schuld op zich geladen.

kleio

HVK Beel

Drees en vooral Beel waren door hun beperkte nationale visie niet in staat de revolutionaire situatie in Nederlands-Indië en de internationale verhoudingen op waarde te schatten. Met name in de maanden dat Beel als Hoge Vertegenwoordiger van de Kroon (HVK) in Batavia resideerde, van november 1948 tot mei 1949, beet hij zich vast in het idee dat hij orde op zaken moest stellen. Hij wilde beslist voorkomen dat hij als eerste katholieke landvoogd in Nederlands-Indië de kolonie voor het vaderland zou verspelen.

Giebels heeft prachtig beschreven hoe de provinciale Beel geïmponeerd werd door de koloniale wereld. *"Wat een geheel ander leven"*, schreef Beel naar huis: *"... open huizen, geruisloos langs je heen schuivende Javaanse bedienden, die alles voor je doen: costuums oppersen, schoenen aandrigen, stoel achter je wegschuiven, een enkel bijna knielend als hij je bedient"*.

De burgerman resideerde gans alleen met zijn bedienden tussen de dorische zuilen, op de marmeren vloeren en onder de statige kroonluchters van het fraaie paleis van de gouverneurs-generaal. Hij had zich een militair kostuum laten aanmeten, maar *"miste de levenszwier, de gemakkelijke omgang ook met hoge bezoekers zowel als bedienden en de minzame hooghartigheid waarmee een Toean Besar de wereld om zich heen bekeek - de allure kortom van gouverneurs-generaal die hem waren voorgedaan"*.

Beel liet zich impalmen door zijn mondaine omgeving, met name door de belezen, violspelende, maar bepaald niet *sofie* generaal Spoor. Daardoor raakte hij zijn gevoel voor verhoudingen volledig kwijt.

In de zes maanden in Indonesië heeft hij niet één poging gedaan om contact met de republikeinen te leggen of om het Amerikaanse standpunt te doorgronden. Tegen de wens van Drees stuurde hij vanaf het begin aan op een tweede politieke actie. Met Romme sprak Beel zelfs af dat hij, mocht de regering niet tot die actie besluiten, zelf het sein daartoe zou geven - een afspraak die overigens nog eens een vraagteken plaatst bij Beels democratische gezindheid.

Het complot hoefde zoals bekend niet te worden uitgevoerd. Toen de tweede politieke actie de Nederlandse positie nog aanzienlijk verder bleek te hebben verzwakt, bleef Beel weigeren zich bij de realiteit neer te leggen. Waar de regering inzag dat zij zich bij de feiten moest neerleggen, probeerde Beel nog zoveel mogelijk onder Nederland-

se concessies uit te komen.

Toen Drees er door afgeluisterde telefoongesprekken achterkwam dat Beel en Romme in het geniep probeerden het beleid van de regering - Beels opdrachtgever - te ondergraven, werd Beels positie onhoudbaar. In mei nam hij ontslag als HVK en keerde verongelijkt terug naar Nederland.

Greet Hofmans

Beel, die zich volgens getuigen in die maanden *"groen ergerde"* aan de in zijn ogen veel te slappe vaderlandse politiek, had zich voorgenomen zijn loopbaan voort te zetten als hoogleraar aan de universiteit van Nijmegen. Dat werd geen succes. Het kostte Drees dan ook weinig moeite hem na het overlijden van minister van Binnenlandse Zaken Van Maarseveen in 1951 terug te halen in het kabinet. Na de merkwaardige *Alleingang* in Batavia werden Wim en Louis wederom de spil van rooms-rode samenwerking. Beels loopbaan in de kabinetten-Drees eindigde in juni 1956 toen hij als voorzitter van een commissie van drie wijze mannen de Greet-Hofmans-affaire ging bezweren.

In de pers heeft Giebels' reconstructie van de Greet-Hofmans-affaire de meeste aandacht getrokken. Giebels heeft vergeefs geprobeerd inzage te krijgen in het rapport van de commissie-Beel. Toch is hij erin geslaagd het gevestigde beeld van de kwestie omver te werpen.

Tot de publicatie van Giebels' boek was de versie van prins Bernhard vrijwel onomstreden. Volgens deze was koningin Juliana in de eerste helft van de jaren vijftig onder invloed geraakt van de 'gebedsgenezers' Greet Hofmans. Deze tweedracht zaaiende intrigante zou Juliana in pacifistisch vaarwater hebben gebracht en het hof hebben verdeeld in twee vijandige kampen. Juliana zou, gehypnotiseerd door Greet Hofmans, in een soort transe hebben geleefd, die ieder contact met haar onmogelijk maakte.

Giebels weet echter aannemelijk te maken dat er noch met Greet Hofmans noch met Juliana veel mis was. Greet Hofmans was geen gebedsgenezers, maar een begaafde en diep-religieuze vrouw, die door haar invoelingsvermogen in staat was mensen beter met hun problemen te laten omgaan. Door haar kennis van vooral oosterse filosofie was zij voor intellectuelen van het meer zweverige soort bovendien een interessante gesprekspartner. Maar waar het Giebels vooral om gaat, is dat zij aan het hof helemaal geen grote rol speelde. Volgens hem is zij

volkomen ten onrechte als zondebok aangemerkt. Hij noemt de Greet-Hofmansaffaire dan ook liever de Soestdijk-affaire.

No No Nanette

Giebels weet verder aannemelijk te maken dat Juliana volledig bij zinnen was. Zij hing volgens hem een a-politiek idealisme aan, dat Bernhard weliswaar een doorn in het oog was, maar dat niet botste met de regeringspolitiek. Juliana ontwikkelde haar opvattingen niet onder invloed van Greet Hofmans, maar verdiepte ze op besloten conferenties die zij met haar moeder en anderen organiseerde op het Oude Loo.

Bernhard geloofde waarschijnlijk dat zijn vrouw onder communistische invloed stond. Om de 'communistische dreiging' aan het hof te keren en een dreigende echtscheiding te voorkomen, heeft Bernard, zo vermoedt Giebels, zijn verhaal over de kwaadaardige gebedsgenezers laten lekken naar *Der Spiegel*.

Daarbij speelde mogelijk ook persoonlijke rancune mee. Bernhard had begin jaren vijftig de ambitie met zijn paard No, No, Nanette als springruiter mee te doen aan de Olympische Spelen. Maar bij trainingen bleek het Olympische parkoers voor het paard te zwaar.

De prins besloot volgens kringen aan het hof zijn heil te zoeken bij Greet Hofmans. Die adviseerde hem het paard op een dieet van vleesnat te zetten; een wonderlijk advies, omdat paarden geen vlees door de keel kunnen krijgen. Bernhard wist dit natuurlijk, maar omdat hij in de wonderkracht van Greet Hofmans geloofde, zou hij met alle geweld geprobeerd hebben het vlees toch bij zijn paard naar binnen te krijgen.

Het zou onder de verbaasde blikken van de stalknechten een beschamende vertoning zijn geworden, die Bernhard zou hebben vervuld van diepe haat tegen de vriendin van zijn vrouw.

Hoe dan ook, Greet Hofmans werd het slachtoffer van de Soestdijk-affaire. De commissie-Beel adviseerde haar weg te sturen en Juliana, aldus Giebels, had de wijsheid daarmee in te stemmen en haar persoonlijke belangen ondergeschikt te maken aan die van de monarchie. De ware toedracht blijft natuurlijk onzeker zolang de archieven gesloten zijn. Misschien had Giebels terughoudender moeten zijn met zijn niet door schriftelijke bronnen te verifiëren informatie. Maar in dat geval zou de hele biografie van Beel op losse schroeven zijn komen te staan.